

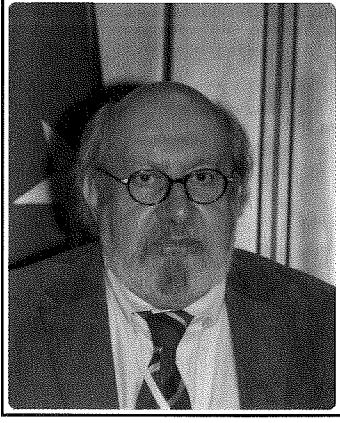
Vakıf Medeniyeti ve Şehir

Sempozyum

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fahamettin BAŞAR
Mehmet KURTOĞLU

Ankara • 2013

İRÂDE, İNSAN VE VAKIF; SÜRDÜRÜLEBİLİR ŞEHİR VE ÇEVRE İÇİN BİR ÇIKIŞ YOLU

Prof. Dr. İbrahim NUMAN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

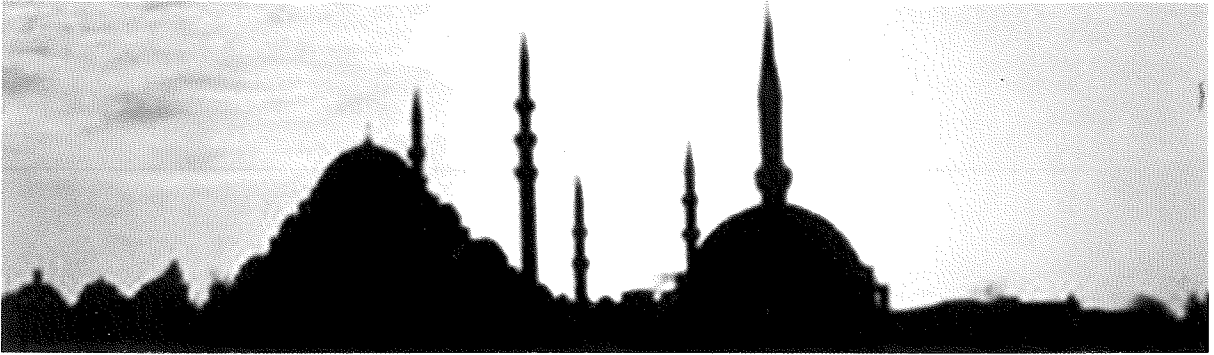
Bir şehre tâ uzaklardan yaklaşırken önce bir karartı, sonra bir siluet daha sonraları yavaş yavaş belirmeye başlayan biçimler kendini gösterir. Biraz daha yaklaşip dâhil olmakla, insan kendini bu maddî bünye içerisinde şehir olmanın esasını teşkil eden hayat veya bir başka deyişle hâdisat zinciri içinde bulur. Dolayısı ile de bütün bu manzûmeyi ortaya koyan toplum ve insan ile karşılaşmış olur. Her şehir kendine göre bir formlar, biçimler, hacimler ve nispetler çeşitliliği içinde rengini, dokusunu, kokusunu ortaya koyar. Bu bâzan âhenklidir, muvâzenelidir. İfâde ve estetiği ile temâyüz edip insanı kendine bağlar. Bâzı hallerde ise kasvet, hattâ kâbusa dönüşür.

Maalesef, bugün artık gravürlerden takip edebildiğimiz târihî şehirlerimiz, sanki tabiat ile insan yapısının izdivâcının meydana getirdiği birer dâhiyane zevk ve zirveleşmiş güzellik âbidesi idi. Süregelen tarihî bir miras hamûlesi ile mîmâr veya usta, coğrafyanın sesini duyduğu, tabiatı hissettiği içindi ki binâlarını ona göre tasarlayarak onun işaretlerine icâbet eder, bu yüzden de toprağa kök salan bir binâ, tabiatın bir parçasından ayırt edilemeyecek kadar tepelerin, vâdilerin, yamaçların veya sâhillerin devâmı olarak siluetin tamamlayıcı unsûru olurdu.

Şehri, "Tanrı san'atıyla işlenip, yalnız O'nun bütünlediği bir tabiat şâheseri" olmanın ötesinde, bir "kıymet"ler manzûmesi olarak gören Sâmiha Ayverdi, "Duygu, düşünce, hâtıra; kahramanlık, fazîlet, zafer, îman, aşk, vefâ; mermer, ipek, çini, ışık, avîze ve daha nice güzellikler, her şehirden çok İstanbul'un maddî ve mânevî yapısında kullanılmıştır."(S. Ayverdi, İstanbul Geceleri, 9.s.) derken bu manzûmeyi oluşturan unsûrları edebî bir üslûpla işâret etmektedir.

Gerçekten de şehirler hemen her zaman bünyelerinde bulundurdukları âbidevî eserleri veya tabiî vasıflarıyla hatırlansalar bile, aslında hâiz buldukları değerler bu şehirlerin gizli yapı taşlarını teşkil etmektedirler.

Saadettin Ökten Hoca'nın ortaya koyduğu gibi, şehirden kastedilen "sadece biçimler veya sadece eylemler" değil, bunun arkasındaki toplum yapısı ve bu yapı içindeki fertlerin "ortak ifâdeleri ve ortak duygusallıklarının bileşkesi"; şehir hayâtını, çevresini, hattâ çehresini düzenleyen, "medeniyet tasavvuru veya medeniyet algısı denilen ve özünde bir değerler sistemi" bulunan manzûme olmalıdır (S.Ökten, Şehir İstanbul ve Mimari, 1.s.).

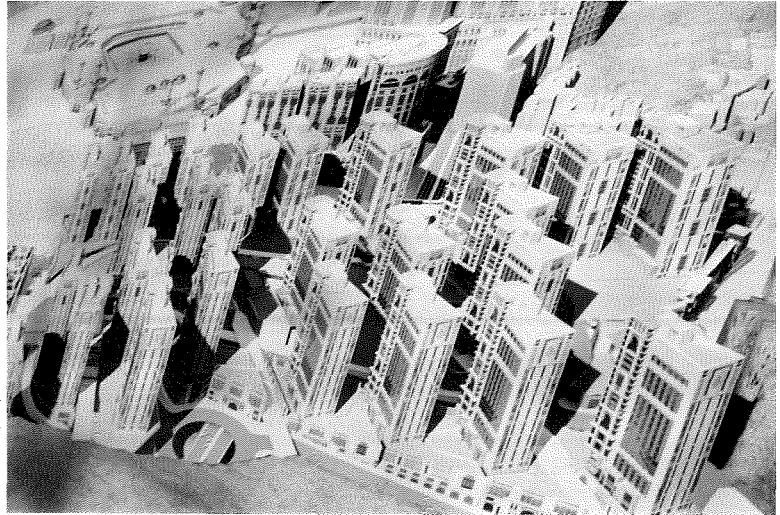
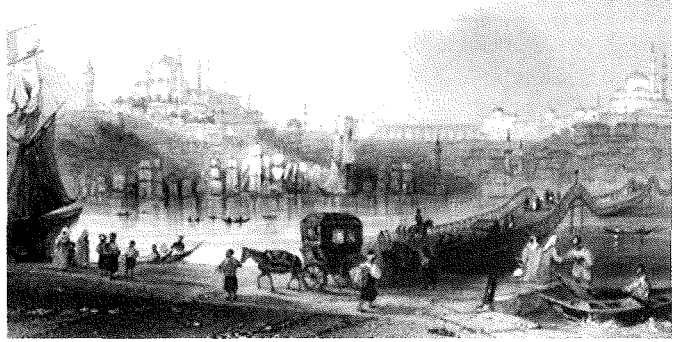

İrâde, İnsan ve Vakıf Sürdürülebilir Şehir ve Çevre İçin Bir Çıkış Yolu

Osmanlı devrinde yüz yıllar boyunca eser veren yüzlerce mîmâr, " Bini bir yapan bir medeniyetin tezgâhından çıkmış tek adam demektir. Hacımleri, nispetleri, süsleriyle müşterek bir üslubu bir nizâmı ve bir fikri dile getiren bu san'atkâr, kesret gösteren vahdetin ta kendisiydi. Zâten vardığı terkinin sırrı da çokluktan birliğe varmış bir felsefenin, fikirde ve san'atta ifâde bulmasından başka bir şey miydi?" (S. Ayverdi, Boğaziçinde Tarih, 48.s.).

Bu değerlerde ve onları âdeta yoğurup medeniyet tasavvurunu meydana getiren insan ve toplum yapısında, karar alma biçimlerinde husûle gelecek en küçük bir sapma, değişim, dönüşümün şehirlerin yapısının da değişmesine vesile olacağı şüphesizdir. Bu da irâde ile alâkalıdır. Güncel bir konu olarak karşımızda bulunan "kentsel dönüşüm" ise tekâmülün safhalar halinde yaşanması yerine bir seferlik kararlarla kent yenilenmelerine yol açmaktadır.

Burada ortaya çıkan en ehemmiyetli husûslardan biri, şehirler üzerinde karar alabilme mekanizmalarının asırlar boyunca süregelen değerler sistemleri üzerine oturtulabilmesidir. Bir başka deyişle şehirlerin sağlıklı gelişmesi, ancak sağlıklı bir medeniyet tasavvuru üzerine binâ edilen güçlü bir irâdenin mevcûdiyetiyle mümkündür.

İrâdenin en iyi takdim vasâtı kabûl edilen hukuk "Dünya tasavvurumuzu yansıtan ve toplumun temel değerlerinin dile getirilip nasıl uygulanacağına ait bir ifade biçimi olmakla birlikte çoğu zaman etrafından dolaşılabilen bir sistem"dir. Ancak "Özellikle de endüstri devrimi ve aydınlanma düşüncesi ile hukuk sistemleri (çevreyi ve) doğayı kontrol etmeye ve ona egemen olmaya yönelmiş sistemler olarak gelişmişlerdir." (Ö. Madra, Yeşil Anayasa,28-29). Sonuçta bu konu bir hukukî mesele olduğu kadar ondan daha da önemlisi bir kültür meselesi olarak belirmektedir (C.Cullinan, The Rights of Nature.2011).

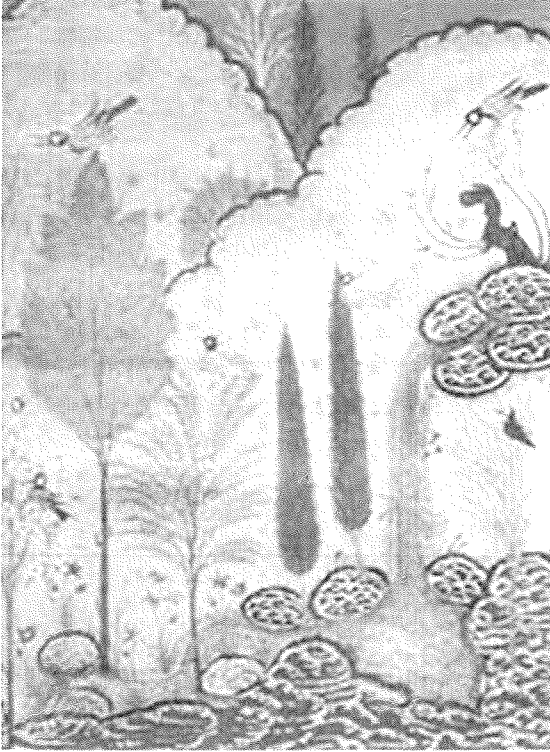
Şehirlere karşı hassasiyeti, hukukî sistemlerin ötesine taşıyabilme, onu yaşayan bir kültür haline getirebilme elbette ki insan ile yaşadığı çevre veya kent parçası arasındaki münâsebeti kavramaktan, insanın bu sistem içindeki yeri ve rolünü anlamaktan geçer. Gelişmiş toplumlar, özellikle de batı, doğayı hep kendisinin dışında bir şey diye düşündü, onunla birleşemedi, biliş tutamadı. Sahiplenip maksimum fayda sağlayacağı, alacağı, satacağı, bir meta olarak gördü (Ö. Madra, Yeşil Anayasa,28-29). Kendini asla onun bir parçası kabul edemedi. Şimdilerde, benzer yaklaşımlar maalesef bizde de kabul görmüş bulunmaktadır.

Yunus Emre'nin

*"Dağlar ile taşlar ile çağırayım mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım mevlâm seni
Deryalarda mâhi ile sahralarda ahû ile
Abdal olup Ya Hû! İle çağırayım mevlâm seni"*

mısrâlarında olduğu gibi kendisini yaratıcı ve tüm yaratılmışlarla bir tutarak bir söylem geliştiremedi.

Şehri ve çevreyi gerçekten sürdürülebilir kılabilecek unsûrlar arasında, öncelikle kavrayıcı bir vahdet anlayışına ulaşmak elzemdir. Buna istinaden yardım, birlik ve beraberlik rûhu, sadâkat, ferâgat vb. gibi aynı şuurun tezahürleri olan unsurlar üzerine oturan değerler sistemini, insanın derûnuna hitap eden sürdürülebilir bir yapıyı, içtimâî medeniyet telâkkileri haline getirmek ve müesseseleştirmek gerekmektedir. Bu yapı taşlarının en ehemmiyetlilerinden biri, doğrudan kültür ve değerler manzûmesi üzerinde kurulup müesseseleşmiş vakıflardır.

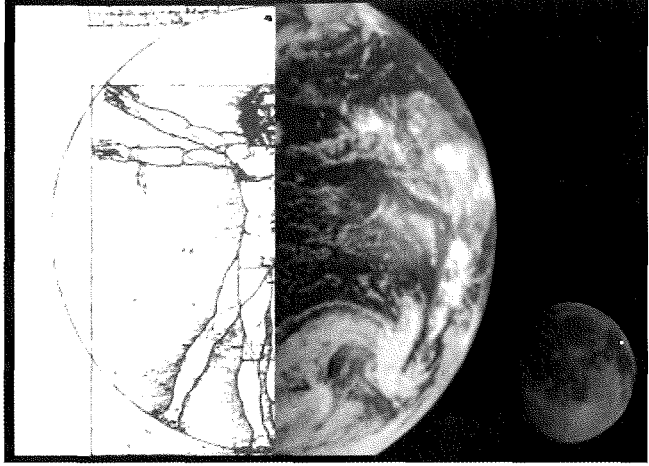
Batının feodal sistemi gereklerine göre kurulmuş fideicommiss denilen ve bir nevi evlâdiyelik vakıf gibi görülen sistem ile Türk-İslâm âleminde halka hizmeti Hakka hizmet açısından gören vakıf anlayışı arasında özellikle de hareket noktası açısından büyük farklılıklar bulunması tabiidir. Burada, konumuzu teşkil edecek vakıf müessesesini hazırlayan ve ona dayanak teşkil eden derûnî anlayışı biraz deşelemek yerinde olacaktır. "...Biz gökleri, yeri ve bu ikisi arasındaki şeyleri eğlence olsun diye boşu boşuna yaratmadık. Biz onları sâdece yüce bir amacı gerçekleştirmek üzere yarattık..." (Duhan, 44/38-39, Yüce Kur'an, Meal, A.Şener vd.) Konuya yüce bir gayeyi gerçekleştirmek üzere ortaya konan irâdenin vurgulanması ile başlamak doğru olacaktır. "...Her şeyi O yaratmış, hepsini bir ölçüye göre düzenlemiş ve her biri için bir var oluş düzeni koymuştur." (Furkan 25/2) Bu irâde gösterilirken, aynı zamanda da sürdürülebilirliğin ölçülerinin ve düzeninin lüzûmuna işâret edilmektedir. "...külle yevmin hüve fi şen" Düzen devam eden, kendini yenileyen bir düzendir. Her an yeni bir yaratılış yeni bir oluş üzere olmak.

İrâde, İnsan ve Vakıf Sürdürülebilir Şehir ve Çevre İçin Bir Çıkış Yolu

Tabii ve insan yapısı çevre de dâhil olmak üzere, bu devamlı oluşa hâkim irâdenin iki ciheti üzerinde durup, konuyu zamâna ve tekâmüle bağlı olarak, şehrin ve çevrenin sürdürülebilirliği için, kendisi de sürdürülebilir elzem bir kurumun ortaya çıkmasından bahsetmek istiyoruz.

İlki çevreyi yapan yüce irâde, ikincisi ise bu irâdeye kısmen sahip olarak çevreyi biçimlendiren insandır.

Kur'an'da Allah'ın yaratma işini düzenleyip, Arş üzerine istiva ettiği (yarattığı her şeyin kanununu koyduğu, hepsi üzerinde egemenlik kurduğu, mülkünün tahtına oturduğu veya kurduğu düzeni devam ettirdiği; sözlük manâsı ile de ortada ve tam bir derecede bulunduğu), yaratılanların ise yaratıcının irâdesine boyun eğdiği; aklını kullananlar için ise bunda âyetler (öğrenilip uygulanacak / keşfedilecek) şeyler olduğu kayıtlıdır. (Ra'd 13/2-4)

Halifetullah olarak kendi yaratılış düzeni de diğer varlıklar gibi tayin edilmiş insanla bu irâde arasında ne gibi ilgiler kurulabileceği ikinci bir adım teşkil edebilir.

Yaratılış macerasında Allah'ın kendi ismi ile birlikte zikrettiği ve varlığın sebebi olarak gösterilen (Süleyman Çelebi, Mevlut) Hz. Muhammed'in nûrunun dünyâya gelişinin beşâreti Adem'in yâni insanın dünyaya gelişi, yaratılışı, var oluşu üstünde biraz durmak gerekir.

İnsan olmak yâni ünsiyet, tanışmak, bilinçlenmek, bilgilendirilmek ve öğrenmekle ilgilidir. İsimlerin, bir başka ifâde ile bilginin öğretilip halife ilân edilen insan/Âdem, dünyâya gelmesine sebep olan yasaklanana yaklaşmak yani tercih ortaya koymakla acaba dağların, taşların, kuşların kabûl etmedikleri halde yüklendiği emânetler (Ahzap Suresi, 32/72) acaba hangi vasfı yüklenmişti.

Bu vasıf, yaratma düzenini koyan irâdeye müdahale etme, onu devam ettirme veya dönüştürmeye teşebbüste kullanacağı cüz'i irâdesi olabilir mi idi? Halife, aslın yerine ve aslının nâmına hüküm sürüp irâde beyan edecek demek olduğuna göre insan da bu dünya üzerinde cüzi irâdesi ile büyük irâdenin ancak bir icrâkârı mı kabul edilmelidir? Belki de konumuzun düğüm noktası bu husûstur.

Tabii çevre doğrudan doğruya Hakk'ın bir emâneti olarak, imâr edilmiş çevre ise yaşama târihinin bir emâneti olarak içinde bir müddet hayat sürmemiz için bize verilmiştir. O halde bize bahşedilen irâdeyle onu iyi veya kötü yönde değiştirir, dönüştürür, idare edebiliriz.

Değişim hakkındaki fikirler çoğu zaman şekil ve biçimlerde kalıp cevher ve prensipler doğrultusunda olamamaktadır. Bu bakımdan da bir uzayış ve devam, bir süreklilik ve sürdürülebilirlik söz konusu olamamaktadır.

İmâr edilmiş çevre dediğimiz zaman, insan ile içinde yaşadığı çevresinin etkileşimi gündeme gelmektedir. "Arzdan Onun tarafından neş'et ettirilip, onda (veste'mera) imar ve umrana memur edildiği" (Hud11/61) kaydedilen insan ise kendisinde mevcut bulunan irâde ile tercih ortaya koyarak çevreyi etkisi altına almaya çalışır. Ancak tabî çevre kendisine yapılan herhangi bir müdahaleye, zaman içinde, kendi kanunlarına göre karşılık verir. İçinde yaşadığı yeri kendi arzularına göre şekillendirdiğini zanneden insanoğlu, neticede bu şekillenmiş çevre tarafından kendisi şekillendirilir. (H.M.Ateşin, İnsan Yapısı ve Çevrenin Tekâmülü, 72.s.)

Demek oluyor ki ünsiyet, bilgi, şuur ve irade sahibi insan, kurulmuş olan düzene, yâni tabii çevreye veya kendine intikal etmiş bulunan mamûr çevreye yâni şehre karşı, verdiği kararlarla mesul ve mükelleftir. Bu mesuliyeti ve mükellefiyeti yerine getirmekte ise Vakıf müessesesinin her zaman önemli bir araç olarak ortaya çıktığını ve çıkmaya devamındaki isabeti belirtmek isteriz.

Bir kere insan gerek tabî çevre gerekse şehir içindeki rolünü prensip olarak iyi tâyin etmelidir. Bunu yaparken göstereceği isâbet ise çevresi ile münâsebetlerinin tanzimi ve idâmesinde en önemli esastır.

Kritik soru şudur. İnsan mülkûn sahibi midir? Dünya kendisine verilmiş midir? Yoksa emanet mi edilmiştir? Yapma ve yönetme irâdesinde hangi noktaya kadar müessirdir? Yoksa kendine tayin edilen hudutlar içerisinde (irade-i cüz'îye hudutları içinde) emanetçi bir icrâkâr mıdır? Peş peşe sıralanabilecek bu sorular, hukukun ötesinde, değer hükümleri vasıtası ile çevreye ve çevrenin sürdürülebilirliğine taallûk eden müeyyideyi insanın kendi içine koymasında müessirdir. Fert gibi cemiyetler de buradan intişar edecek düsturlar ile hayat nizamını tayin eder.

İnsan münâsebetlerine "...kütleri sıcak bir alaka, dostluk ve sevgiyle bağlayan kuvvet, mücerredî kendi derûnî hüviyeti içinde müşahhasa tercüme edebilen ilâhî inanış" (Samiha Ayverdi, Yüzyıllar Boyunca Türk San'atı, 152.s.) ile yaklaşmak ve kollektif bir şuur yaratmak belki de sürdürülebilirlik açısından ilk ve en önemli adımdır. Bu kollektif şuurun da bilim ve irfanla desteklenerek âdeta diriltici bir ivme yaratacağı kesindir.

Bu noktada yaratılmışlık şuurundan hareketle, yaratanın kendi yüce irâdesiyle düzen kurduğu bu âlemde yine onun bir vâsıtası, bir icrâkârı, bir emini olarak cüz'î irâdesiyle çevreye yaklaşan bir kültürün kurup geliştirdiği vakıfları yeniden bir sürdürülebilirlik aracı olarak ele almak ve yorumlamak yerinde olacaktır. Hasbî ve menfaat gütmeyen bir anlayışla, mülkûn sahibinin bahşettiğini yine onun için, onun nâmına, tabiat, şehir ve toplum emrine veren bir şuurun kazanılması, geliştirilmesi ve tatbik edilmesi sahip bulunduğumuz vakıf medeniyetini ihyâ edecektir.

KAYNAKLAR

- C. Cullinman: The Rights of Nature. n.p., 2011. <http://www.canadians.org/rightsofnature>
- Hüseyin Ateşin: "İnsan Yapısı ve Çevrenin Tekâmülü" Mesken ve Mesken Mimarimiz Konferansı Bildiriler, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 24-24 Mart 1990. 69-98.s.
- Ömer Madra: "Konuşmalar", Ekolojik Anayasa, (edt.) Mahmut Boynudelik, İstanbul, 2011.
- Sadettin Ökten, Şehir İstanbul ve Mimari. Basılmamış Notlar, İstanbul.
- Samiha Ayverdi; "Ondördüncü Asırdan Bu Yana Türk İçtimâi Müesseselerine Kısa bir Bakış", Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı, (edt.) Oktay Aslanapa, İstanbul, 1977,142-170. s.
- Boğaziçinde Tarih, İstanbul, 2002
- İstanbul Geceleri, İstanbul, 2003
- Süleyman Çelebi: Mevlid.
- Yüce Kur'an: Meal..., A.Sener, M.C.Sofuoglu, A.Yıldırım. İzmir: 2008.